

HRVATSKA U NOB.
FOTOMONOGRAFIJA. Zagreb 1986.

Bez nekih kričavosti, bez neke efektne boje, jednostavnim a tako uspješnim grafičkim rješenjima, u ovom se izdanju govori o velikim događajima, o neprijatelju i kvinslingu, o našim ljudima, o borcima, o žrtvama. Fotomonografija »Hrvatska u NOB«, što su je — na 559 str. velikog formata — zajedno objavili Republički odbor SUBNOR-a, Muzej revolucije naroda Hrvatske i Grafički zavod Hrvatske, još je jedan veliki dobitak i za naš znanstveni i za politički život. Govoreći o znanosti, jasno je da se i na temelju ovakvih fotodokumenata može pisati povijest, da se može govoriti istina o NOR-u i socijalističkoj revoluciji. Samo dokumentima i dokumentiranim sjećanjima sudionika historijskih događaja može se zadržati prava uspomena na tolike poginule, odužiti se tolikima. Pritom mislimo i na sve one nasrtaje na Tita, na Končara, pojedine borce, na NOB, na takva nastojanja, kojih smo bili svjedoci zadnjih nekoliko godina, da se revalorizira naše znanje o razdoblju od 1941. do 1945. godine, ali sa štetnih polazišta. Dakako, nitko nema ništa protiv toga da se novim dokumentima isprave netočni podaci, da se analizom postojećih ili novopronađenih pisanih ili slikovnih izvora, ili pak znanstvenom kritikom materijala utvrdi što točnija povijesna istina. Ali, nije dopustivo izvrtati činjenice, zloupotrebljavati izvorni materijal. Zato je više nego dovoljno objavljivanje i ove velike fotomonografije, jer slika je vrlo hladan i vrlo precizan arhivski izvor koji ima i prvorazrednu vrijednost. Recenzenti ove knjige bile su istaknute revolucionarne i ugledne društveno-političke rad-

nice — Anka Berus i Anica Magašić. Zvonko Radoš (sada već pokojni) kao glavni urednik izdanja, na čelu ekipe urednika, ima zaslugu da je djelo izašlo ovako dobro pripremljeno. Bogumil Zuccon je urednik teksta, Rudi Polšak urednik fotografije, Mitja Koman je knjigu grafički oblikovao, a u uredništvu su još bili i Milan Dakić Damjanović i Bogdan Lasić. U radu na ovoj ediciji sudjelovali su i Vicko Antić, Marko Belinić, Anka Berus, Antun Biber, Andrija Božanić, Rade Bulat, Stjepan Cerjan, Bogdan Crnobrnja, Marijan Cvetković, Perica Dozet, Ante Dobrača, dr. Pavle Gregorić, Jure Kaštelan, Vicko Krstulović, Anica Magašić, Milan Nožinić, Nikola Rački, Nikola Sekulić Bunko, Mane Trbojević, Andrija Tus i Nikola Vidović. Cijeli niz suradnika je u međuvremenu preminuo: Zvonko Brkić, Pero Car, Marijan Detoni, Drago Gizdić, Ante Maštović, Rade Pavlović, Mile Počuča i Gabriel Santo.

Četrdeset i pet godina od početka ustanka — u čiju čast je knjiga objavljena — dovoljan je razmak da se s kritičkim osjećajem miera u korice ove knjige razvrsta bogata fotografa kojom raspoložu naše znanstvene i kulturne institucije. Preko 1.500 originalnih fotografija i faksimila dokumenata, literature itd., zaista je vrlo velik i reprezentativan uzorak koji sadržajno pokriva ne samo sva razdoblja NOR-a i faze socijalističke revolucije već i sva područja Hrvatske — što je zaista važno i bitno, jer je prvi put u svojoj tisućljetnoj povijesti ta naša zemlja udružila sve svoje pokrajine. Dakako, nitko ne gleda na estetsku vrijednost ovoga fotomaterijala; znamo kako su nastajale fotografije u jednome krvavome ratu, pa je zbog toga suvišna napomena u uvodu fotomonografije. Uz to, prevelika

je skromnost Uredništva kada kaže da ova fotomonografija »nema pretenzija ni naučnog djela, ni ratnog albuma, ni udžbenika povijesti NOB-a u Hrvatskoj«. Ona to sve doista i jest. Kronološko (po ratnim godinama) i tematsko izlaganje, te po pojedinim geografskim područjima na vrlo instruktivan način omogućava uvid u sve važne pa čak i sporednije tokove NOB-a. Tu su na prvom mjestu uloga Josipa Broza Tita, Partije i naroda. Tu je ovjekovječena i izgradnja narodne vojske i nove vlasti, i kulture, i zdravstva, i privrede, itd.; tu se vide i stradanja i muke, a' i želja za životom — tada, i u budućnosti. Sadržaj knjige sav je u jednom pokretu te se unatoč fiksnosti fotografije kao materijala veoma osjeća težnja za hodom prema naprijed. Uredništvo je u uvodnoj riječi naglasilo: »Brojnim faktografskim podacima i ilustracijama prikazano je kako se širom Hrvatske, u izuzetno složenim društveno-političkim uvjetima, pod vodstvom Komunističke partije i druga Tita, organizirala i razvijala oružana borba naroda Hrvatske protiv fašističkih okupatora i za rušenje nametnutog zločinačkog ustaško-fašističkog režima: kako je ta borba usmjereno prerastala u ončanarodni oslobodilački rat i socijalističku revoluciju. Prikazani su nastajanje, razvoj i borbene aktivnosti ustaničkih partizanskih odreda i jedinica i njihovo urastanje u snažnu Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije, koja je izvojevala historijsku pobjedu nad neuporedivo onremljenijim i brojnijim vojskama okupatora i ustaško-domobranskim, četničkim i drugim formacijama domaće kontrarevolucije. Nastojalo se osvijetliti kako se na osnovi bratstva i jedinstva hrvatskoga i srpskog naroda i narodnosti u Hrvatskoj odozdo, u bazi i na oslobodenoj teritoriji, te u okupiranim gradovima, stvarala jedinstvena antifašistička fronta, s kakvim su revolucionarnim zanosom sudjelovali u oslobodilačkom ratu organizirana omladina, žene, djeca i cijeli narod. Dato je mnogo podataka o izgradivanju i razvijanju organa nove revolucionarne vlasti, koja je u najtežim rat-

nim uvjetima brinula o opskrbi i pomaganju vojske, o zaštiti i prehrani naroda, organizirala život na oslobodenoj teritoriji i takozvanoj ratnoj pozadini, razvijala prosvjetu i školstvo, zdravstvenu zaštitu, kulturne aktivnosti, uspostavljala narodno sudstvo, obnavljala narodnu privredu. Pokušalo se prikazati kako se uz goleme žrtve, patnje i stradanja naroda, u vatri oslobodilačke borbe, utemeljivala i izgrađivala slobodna, suverena i ravnopravna Hrvatska u bratskoj, demokratskoj, federativnoj zajednici jugoslavenskih naroda.« Sav taj slikovni materijal prati i adekvatan, zanimljiv i stručan tekst, tako da je objavljivanje ove velike fotomonografije velik uspjeh izdavača. Mnoštvom originalnih fotografija prikazano je povijesno razdoblje na nov način, osvijetljeno novim podacima koji će znatno pridonijeti da se — uz pomoć te izvorne građe — ono može još bolje proučavati.

Petar Strčić

SLAVKO KOMAR, SUŠAČKI DANI 1941, Rijeka 1986.

Posljednjih godina pojavljuje se u nas sve više memoara uglednih revolucionara, uglavnom onih koji su sudjelovali u NOR-u i socijalističkoj revoluciji. Stvara se prava jedna nova biblioteka izdanja, koja ima i literarno-umjetničke i historiografske ambicije. Ove posljednje ambicije nerijetko prelaze i na teren stvaranja tzv. nove historije, koja odgovara sadašnjim shvaćanjima memoarista, odnosno političkom trenutku u kojem se pišu sjećanja. Uglavnom zbog toga ta praksa pisanja memoara sve se više pretvara u memoaromaniju i u nas se uglavnom negativno ocjenjuje. Međutim, bez obzira na to u koje se svrhe pišu i objavljuju ta sjećanja, ona su svjedok vremena u kojem nastaju ili vremena prošlog o kojem se žele sjećanja iskazati, ali još više slika osobe koja sjećanja iznosi. Iako su sjećanja u načelu drugorazredni izvori, a pogotovo ona koja se u nas

štampaju, jer najčešće to i nisu sjećanja već tekstovi napisani na temelju sačuvanih bilježaka iz vremena kada se događaj odvijao, ili dnevnika, ili pak arhivskih izvora, ti memoari znaju dati i korisne, one prave memoarske podatke; naročito su korisni kada odaju atmosferu u kojoj se povijest stvarala ili odvijala.

U seriji tih sjećanja pojavila se i knjiga dr. Slavka Komara, »Sušački dani 1941«, u izdanju riječkog Centra za historiju radničkog pokreta i NOR Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u Rijeci. Komar je vrlo istaknuti predratni i ratni revolucionar, te veoma aktivan poslijeratni društveno-politički radnik. On je imao i što reći, pa je dio svojih uspomena sada i objavio. Zapravo, neke materijale već je štampao u riječkom »Novom listu«, te su odmah izazvali neuobičajenu pažnju i suvremenika i Komarovih drugova, kao i historičara. Naime, Komar ne taji da se koristi i dokumentima i literaturom pri uobličavanju svojih uspomena u pismenom obliku, što vrlo često drugi memoaristi taje. Zatim, Komar piše živo i otvoreno i o nekim vrlo neugodnim događajima iz povijesti početaka NOB-a ne samo u sušačkom području već i na širem teritoriju Hrvatske. Taj narodni heroj i junak socijalističkog rada na dosta neuobičajen način otkriva sebe u jednom krvavom nevremenu, u Sušaku, kamo je bačen hirom povijesti, nakon razbijanja prvoga žumberačkoga partizanskog odreda, kojem je bio i prvi komesar. Nakon dolaska u Sušak 1941. godine, uskoro je postao sekretar KK KPH ovoga područja i snažno utjecao na razvoj događaja 1941—1942. god. u tome primorskom kraju koji je Italija okupirala 1941, ali i u susjedstvu, u tadašnjoj Rijeci, okupiranoj još 1918. godine. Komar ističe da je pokret bio takav da se može usporediti samo s onim u Ljubljani, iako je sušačko područje bilo pod kontrolom neobično snažnih i mnogobrojnih vojnih i civilnih fašističkih talijanskih jedinica te organizacija. Komar ističe kako je među stanovništvom u cjelini bio izražen antifašistički

duh, pa su zato nastojanja KPJ da razbukta ustanak naišla i na podršku građanskih struktura; to on naročito i naglašava, što je također u nas novost u memoarskoj literaturi, ali i u historiografiji općenito. Pisac se ne libi opovrći neke svoje ranije sudove i ocjene ukoliko je kasnije došao do drugih zaključaka na temelju svojih ili tuđih istraživanja, što njegov tekst čini još privlačnijim i zanimljivijim. Taj Gospićanin, koji je po djetinjstvu Riječanin a po školovanju Zagrepčanin, sa širih humanističkih vidika prilazi epopeji naroda i narodnosti Sušaka, Kastavštine, Grobinščine, Zavrha, Bakra, dijela naše zemlje koji je 1941. god. također okupirala fašistička Italija, te dijela koji je bio prepušten i tzv. NDH (dio Zavrha i Kraljevice, koji danas ulazi u sastav riječke općine). Zbog svega toga dokumentirana sjećanja dr. Slavka Komara jedan su od važnih priloga i našoj historiografiji, koja inače sa znatnom rezervom prima takve tekstove i rijetko se na njih osvrće, smatrajući ih nepouzdanim štivom. Komar, međutim, ne daje apriorne zaključke niti meritorne ocjene, osim u jednome — da je KPJ na čelu s Titom tada bila jedina snaga koja je zaista mogla pokrenuti i sušački kraj u ustanak, te da je Komar vjerno slijedio tu liniju. Ako se tome doda da se upravo u doba Komarova boravka u ovom kraju krenulo i u intenzivniji prodor u tadašnju Rijeku i Istru, gdje do tada i nije bilo organizacija KPJ, a snage KP Italije bile su uglavnom razbijene — onda je rečeno već dosta. Komarova knjiga vrijedan je prilog našoj povijesnoj literaturi te zato i upozoravamo čitaoce na nju.

P. Strčić

BIOGRAFIJE POGINULIH ZAGREPCANA — DRAGOCJEN PRIRUČNIK

Nije običaj da se publiciraju prikazi ili recenzije neobjavljenih rukopisa, s obzirom na njihovu nedostupnost široj javnosti. Ovaj put učinit ćemo izuzetak, jer se radi o jednom zaista vrlo drago-

cjenom priručniku koji se nalazi u Arhivu Hrvatske. Ovim želimo skrenuti pažnju na taj priručnik naročito povjesničarima i uopće istraživačima, a poslužili smo se i podacima dobivenim od njegovog urednika Josipe Paver.

Radi se, naime, o biografskim podacima revolucionara žrtava terora i antifašista koji su rođeni ili su djelovali na području grada Zagreba, a poginuli su u NOB-u ili stradali u fašističkim zatvorima ili u koncentracionim logorima u razdoblju od 10. travnja 1941. do 15. svibnja 1945. godine.

Poznato je da je Zagreb uoči rata bio jedan od najjačih proleterskih centara u zemlji sa 65.000 radnika od kojih su 500 bili organizirani članovi Komunističke partije Hrvatske s velikim brojem sindikalno organiziranih radnika i jakom skojevskom organizacijom. Osim toga zna se da je baš iz Zagreba CK KPJ na čelu s Josipom Brozom Titom rukovodio revolucionarnim pokretom i pripremama za ustanak.

Za vrijeme okupacije Zagreb je bio ne samo političko sjedište tzv. Nezavisne Države Hrvatske nego i jakih nje-mačkofašističkih i kvislinških snaga. Ali je poznato i to da se Zagreb nije mirio s okupacijom i da suprotstavljanje ustašama i okupatoru počelo od trenutka dolaska okupatora i njegovih slugu. Stoga su u Zagrebu rano počele i oružane akcije kao i sakupljanje pomoći za partizane. Nije slučajno fašistički okupator već prvih dana travnja 1941. godine objavio odmazdu za jednog njemačkog fašista nad 50 Zagrepčana. Naravno sve fašističke mjere i represalije nisu zanemarile Zagrepčane. O tome govore brojevi: 50.000 Zagrepčana je sudjelovalo u NOV i POJ od kojih je 4.162-je poginulo neposredno u borbi. Osim toga, Zagreb je ostao pozorište borbe, ali i fašističko stratište. Već od prvih dana borbe znalo se za gubilišta Zagrepčana kao što su Dotršćina kraj Maksimira, gdje je strijeljano 658 osoba i Rakovom Potoku 500. U gradu su bila poznata gubilišta i mučilišta, kao tzv. Sing-Sing, Trg »N« (danas Trg žrtava fašizma), Runjaninova ulica, Zvonimiro-

va ulica, Petrinjska ulica, Nova Ves i Savska cesta — kaznonica gdje je nestalo 235 žrtava. Mnogo je Zagrepčana nestalo u logorima smrti: Staroj Gradišci 512, Lepoglavi 499, Jadovni 305, Jasenovcu 3264. U ostalim logorima (Pag, Lohorgrad, Danica u Koprivnici, Rab, Banjica i dr.) 478 Zagrepčana. U logorima izvan naše zemlje nestalo je dosta Zagrepčana: u Dachauu 214, Auschwitzu 775 i ostalim vanjskim logorima 757 osoba. U neustanovljenim mjestima poginulo je 1594 Zagrepčana. Ustanovljeno je da je u razdoblju od 10. travnja 1941. do 8. svibnja 1945. stradalo preko 20.000 Zagrepčana.

Po ideji i sredstvima Saveza boraca i ratnih vojnih invalida grada Zagreba odlučeno je da se učini popis i napišu biografije svih poginulih Zagrepčana. Ta je ideja realizirana u toku 1980—1984. godine. Na tom projektu radila je oveća grupa ljudi iz Arhiva Hrvatske pod rukovodstvom Josipe Paver, a redaktori su bili Slavica Pleše, Deana Kovačec i Narcisa Lengel-Krizman.

Redakcija i veća grupa suradnika pregledali su više od 7000 kutija arhivske građe neprijateljske provenijencije i građe NOB-a i više tisuća plakata, letaka i oglasa neprijateljske štampe i štampe NOV i POJ u mnogim arhivima i bibliotekama Jugoslavije. Rezultat tog vrlo napornog i sistematskog rada je 18.627 biografija poginulih Zagrepčana. Ove su biografije uvezane u 106 knjiga, a sistematizirane su slijedećim redom:

1. Revolucionari, antifašisti, rodoljubi i žrtve fašističkog terora poginuli i sahranjeni:

a) u Dotršćini (utvrđena su imena 640 žrtava)

b) u Rakovom Potoku (strijeljano 500 žrtava)

c) odmazde na području grada Zagreba 471 žrtva.

2. Revolucionari, antifašisti, rodoljubi i žrtve fašističkog terora poginuli na raznim mjestima u Zagrebu od 10. travnja 1941. do 8. svibnja 1945. godine

3. Zagrepčani poginuli u NOB-u i na ostalim frontama ili u fašističkim koncentracionim logorima u zemlji.

4. Zagrepčani poginuli u borbama na strani saveznika na frontama izvan Jugoslavije ili u fašističkim koncentracijskim logorima izvan naše zemlje od 10. travnja 1941. do 15. svibnja 1945. godine bez obzira na to gdje su sahranjeni.

5. Zagrepčani poginuli na nepoznatim mjestima u Jugoslaviji.

6. Borci iz drugih krajeva Jugoslavije poginuli u borbama za oslobođenje Zagreba.

7. Posebno je sastavljen popis 5571 Židova za koje se nije moglo ustanoviti da li su u toku rata izgubili život i ako jesu, gdje i kada. Taj je popis bio objavljen u dnevnoj štampi.

Biografije u spomenutom priručniku donose na osnovi postojeće literature i arhivskih izvora maksimum ustanovljenih podataka o poginulom (kada i gdje je rođen, školovanje i doradni rad, gdje se borio za vrijeme rata i kada i gdje je poginuo). Na kraju svake biografije autori daju opširnu (ukoliko postoji) literaturu i arhivske izvore o dotičnom, po kojima je sastavljena biografija. Ova bibliografija je posebno zanimljiva i dragocjena, jer osim relevantne literature daje i signaturu arhivskih fondova iz kojih su dobiveni podaci o ličnosti. Treba posebno istaknuti da su biografije rađene na temelju građe ne samo zagrebačkih arhivskih fondova nego i arhiva drugih gradova.

Bibliografija omogućuje dakako dobar uvid i daje solidnu osnovu za daljnje istraživanje biografije dotičnih ličnosti.

Rad na ovim i drugim biografijama se nastavlja i treba očekivati da ćemo u konačnoj verziji naći podatke i o našim poginulim sudionicima oktobarske revolucije, kao i o Zagrepčanima nestalim u staljinističkim čistkama.

Priručnik je dostupan svim čitaocima odnosno istraživačima u Arhivu Hrvatske.

Bila bi zaista velika šteta ako bi ovaj dragocjeni priručnik ostao i dalje u rukopisu i služio samo za »unutarnju upotrebu«.

Ivan Očak

M. JU. RAGINSKIJ, NJURNBERG.
PRED SUDOM ISTORII.
VOSPOMINANIJA UČASTNIKA
NJURNBERGSKOGA PROCESA.
Moskva 1986.

Veliki sudski procesi redovito privlače pažnju pravnih historičara i povjesničara, ali i šire javnosti. Procesi su to koji poznati postaju po pikantnosti otkrica, po političkoj ili nekoj drugoj pozadini, po značenju za povijest, ili za pojedince, itd. Uspomene na sudske procese rjeđe se pojavljuju štampane u javnosti, najčešće su potpuno povrgnute subjektivnoj ocjeni memoarista, u načelu sudionika procesa osobno, ili pak ocjeni organa države, sistema itd., koji daje informaciju o procesu. Nirnberški proces postao je historijska pojava i o njemu ne treba mnogo govoriti, ali spada među one temeljne pravne događaje koji zadiru u sve pore ljudskog društva. O njemu su dosta pisali oni koji su bili optuženi odnosno osuđeni, a i njihovi branitelji ili pak tužioc i suci. God. 1986. objavila je specijalna izdavačka kuća za ediranje političke literature u Moskvi sjećanja M. Ju. Raginskog, pomoćnika glavnog tužioca SSSR-a (str. 207, s nekoliko fotografija), koji je bio osobno prisutan na sudskom procesu u Nürnbergu, te je imao mogućnost da iz prve ruke pruži uvid u sliku suđenja nacističkim glavešinama s H. Göringom na čelu, koje je vođeno pred Međunarodnim vojnim sudom. Da će sudjelovati na procesu, Raginskij je doznao krajem svibnja 1945. godine. Inače, u SSSR-u je već krajem 1942. god. osnovana posebna državna komisija koja je imala zadatak da prikuplja podatke i istražuje sve što je bilo vezano uz njemačkog okupatora i njegove pomoćnike. Autor je u šesnaest poglavlja dao svoju sliku priprema, a isto tako i kraja procesa. On ističe da je poraz nacističke Njemačke bio osnovna, ali ne i posljednja etapa u herojskoj borbi protiv hitlerovskog fašizma koju su izveli slobodoljubivi narodi. Naime, došao je i trenutak definitivnog obračuna, jer — kako je poznati književnik Ilja Eren-

burg tada pisao — trebalo je osuditi ne samo fašiste već i fašizam kao takav. Međutim, Raginskij upozorava na to kako nisu svi bili takvog mišljenja, dakako, oni na zapadnoj savezničkoj strani; tako su SAD i Velika Britanija već 1942. god. i službenim kanalom upozorili Moskvu na to da su protiv osnivanja međunarodnog suda. Međutim, kaže Raginskij, reakcija u zapadnim savezničkim zemljama nije uspjela pobijediti, pa je 8. kolovoza 1945. god. u Londonu došlo do »Sporazuma o gonjenju i kažnjavanju glavnih ratnih zločinaca evropske osovine«, koji su sklopili SSSR, SAD, Velika Britanija i Francuska, te je time osnovan Međunarodni vojni sud; sporazumu se pridružilo još devetnaest drugih država, a među njima i Jugoslavija. Osim drugih poznatih stvari, Raginskij iznosi više podataka koji na drukčiji način osvjetljavaju sliku što je od tada do danas stvorena o tome povijesnom događaju. On govori o osnovama koje su dovele do procesa, o djelovanju reakcije prije i u toku procesa, o pravnoj zasnovanosti rada Međunarodnog vojnog suda, o taktici advokata i strategiji zapadnih država, o sucima, tužiocima i optuženima, o svjedocima, o otkrićima i potvrdama zločinačke djelatnosti Göringa, Hessa, Ribbentropa, Keitela, Francka, Dönitza i drugih koji su sjedili na optuženičkoj klupi, kao i onih koji su iščezli, kao npr. Bormanna, ili onih koji su izbjegli ruci pravde počinivši samoubojstvo, kao što su, npr., sâm Hitler, pa Göbels, Himmler itd. Tužilac u svojoj knjizi iznosi i sadržaje nekih dokumenata te dijaloge samih sudionika procesa. Daje svoje mišljenje i o određenim povijesnim procesima, događajima, ličnostima što su na razne načine utjecali na zbivanja koja su prethodila ili djelovala na rad procesa. Dakako, i pored velikog nastojanja da ostane na objektivnom iznošenju činjenica, memoarist ne može prestati da razmišlja kao nekadašnji tužilac, a to se u ovakvoj vrsti literature i ne traži; on je očito subjektivan faktor koji je sudjelovao u kreiranju historijskog događaja kapitalnog značenja, u ovome slu-

čaju nirnberškog procesa u razdoblju od rujna 1945. do listopada 1946. godine. Svakako, osjeća se i otvoreno suprotstavljanje nekim potezima predstavnika SAD, Velike Britanije i Francuske, i to ne samo u skladu s događajima iz vremena koja su prethodila procesu već očito i u vezi sa situacijom koja je nastala izbijanjem tzv. hladnog rata i odnosima suprotnosti između SSSR-a i istočnog bloka drugih socijalističkih zemalja s angloameričkim državama i drugim njihovim saveznicima. No, bez sumnje, i bez obzira na takvo stajalište M. Ju. Raginskog, njegova knjiga uspomena i komentara događaja u kojima je bio vrlo aktivan sudionik pruža vrijedne sadržaje i niz saznanja o vremenu kada se sudilo nacifašizmu i kada su neki od njegovih tvoraca i provoditelja dobili zasluženu kaznu.

P. Strčić

IVAN BEUC, POVIJEST INSTITUCIJA
DRŽAVNE VLASTI KRALJEVINE
HRVATSKE, SLAVONIJE I
DALMACIJE, pravnopovijesna studija.
Zagreb 1985.

Već desetak godina čini se kao da kopni interes za pravnopovijesne probleme u hrvatskoj povijesti; da nema vrlo agilnoga riječkog istraživača dr. Luje Margetića, teže bi se moglo i govoriti o nekoj jačoj produkciji znanstvenih tekstova na tome području. Zbog toga je s velikim zanimanjem dočekana knjiga »Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Pravnopovijesne studije«, čiji je autor zagrebački sveučilišni profesor dr. Ivan Beuc. (Knjigu je objavio Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom Pravnog fakulteta u Zagrebu, uz novčanu pomoć SIZ-a za znanstveni rad i Arhiv Hrvatske; Zagreb 1985, str. 403.) Zapravo, djelo je rezultat dužih istraživanja čiji su rezultati došli do izražaja u nizu Beučevih radova (jedan takav rad objavljen je već 1939. godine u »Vjesniku« tadašnjega Državnog arhiva, sada Arhiva Hrvatske: »Kojim pravom postaje Ma-

rija Terezija hrvatskim kraljem«); autor je u ovu knjigu uvrstio više svojih objavljenih radova, među kojima i one koji se nalaze u ranijoj njegovoj knjizi o povijesti institucija državne vlasti u Hrvatskoj od 1527. do 1945. godine, koja je u Zagrebu objavljena 1969. godine. Međutim, sada su i te rasprave upotpunjene novim podacima i razmišljanjima.

Autor je u svojoj novoj knjizi sadržaj podijelio u dvije veće cjeline koje govore o feudalnoj i buržoaskoj epohi; na kraju daje upotrijebljene izvore i literaturu. U prvom dijelu raščlanio je materijale dalje — na doba patrimonijalnoga kraljevstva u periodu od 9. do 12. stoljeća, zatim na lenksi period od 13. do 15. i na doba staleške države od 15. do 19. stoljeća. U okviru ove cjeline autor je detaljno obradio niz elemenata od, npr., pitanja je li postojala država Hrvatska prije 9. st. i jesu li Neretvani imali vlastitu državu u 11. stoljeću, preko uloge vladara, dvorskog aparata, raznih reformi do organa vlasti staleža i redova kraljevstva, kao i uređenja pojedinih teritorija npr. Vojne krajine. U idućoj cjelini autor je građu podijelio na dva velika dijela — na javnu upravu i na pravosuđe u vremenu od 1848. do 1918. godine. U okviru te cjeline prikazane su posebno Istra, Rijeka i Dalmacija, vladavina u turskoj Slavoniji i Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini te u okupiranoj Bosni i Hercegovini, kao i Država Slovenaca, Hrvata i Srba. Na kraju je popis kratica, te obilni popis izvora i literature, i to razvrstanih po cjelinama kako je materija dana u knjizi.

Knjiga Ivana Beuca govori o institucionalnom sistemu Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, i to u skladu s dva problema, kako ih je sâm autor specificirao: »pomanjkanje radova kako u našoj tako i u stranoj historiografiji koji bi se bavili istom problematikom u cjelini« i »način prikazivanja razvoja institucija državne vlasti«. Držeći se biti tih pitanja, autor je odgovorio na njih tako da smo dobili pregledno i upotrebljivo djelo. Usto, treba upozori

riti i na autorov odnos prema izvorima: »Naravno, u pogledu kritike uzeta su u obzir prvenstveno povijesna vrela, njihova vjerodostojnost i oslonjivost, a zatim tumačenja tih vrela pojedinih autora (posebno s obzirom na vrijeme i motive formiranja tog tumačenja). Primijenjeno je načelo da se vrela mogu koristiti i u slučaju da su formalni falsifikati ako uz to nisu i materijalni falsifikati. U svijetu, naime, vlada mišljenje da falsifikator falsificira ono što ga interesira, a da sve ostale podatke donosi u potpuno oslonjivom obliku i sadržaju, jer oni služe tome da isključe svaku sumnju o autentičnosti onoga što je falsificirano. No, preispitavanju su podvrgnuta i autentična vrela jer ona često donose neistinu.« Svakako, primjetljiv je kritički autorov odnos prema sadržaju koji iznosi, ali, neke bi postavke mogle izazvati i polemičniji pristup njegovu djelu. No, mora se naglasiti da će ova knjiga dati ne samo dobar uvid u temu koju obrađuje već će olakšati i dalja istraživanja i proučavanja institucija u hrvatskoj povijesti do 1918. godine.

P. Strčić

TADEUSZ WASILEWSKI,
WACŁAW FELCZAK: HISTORIA
JUGOSŁAWII, Ossolineum, Wrocław
1985.

Ovaj najnoviji pregled povijesti Jugoslavije na poljskom jeziku objavila je poznata izdavačka kuća Ossolineum, koja djeluje unutar ugledne poljske kulturne institucije, Zakład narodowy imienia Ossolińskich, čiji počeci sežu u sam početak 19. stoljeća. Knjiga je jedna u nizu pregleda povijesti raznih naroda, čije je objavljivanje započeto 1965. i u kojemu je do sada tiskano više od trideset knjiga.

Na poljskom su već ranije objavljeni neki pregledi povijesti jugoslovenskih naroda (J. Skowronek, M. Tanti, T. Wasilewski: *Historia Słowian południowych i zachodnich*, Warszawa 1977; L. Podhorecki: *Jugosławia. Zarys dziejow*, Warszawa 1979), ali je ovaj najpotpuniji.

Kako je ovo samo informacija, a ne recenzija, ne mogu se zadržavati na spornim pitanjima, kojih sigurno ima, ali ne mogu ni zaobći tvrdnju iz uvoda da današnju federaciju čine četiri naroda (Slovenci, Srbi, Hrvati i Makedonci), ali da je očuvanje historijskih tradicija i pomoću čisto administrativnih oblika rezultiralo stvaranjem šest republika.

Autori, dakako, nastoje u knjizi istaknuti veze Poljaka s našim narodima, pa već u uvodu ističu da je stalna borba Južnih Slavena za slobodu rodila simpatije i interes Poljaka praćenih sličnom sudbinom. Stoga je npr. posebno obrađena djelatnost Adama Czartoryskog i Franciszeka Zacha.

Wasilewski je autor prvog dijela, koji završava s krajem 18. stoljeća, i dijela koji obrađuje II. svjetski rat, dok je Felczak autor ostaloga. Pregled započinje razdobljem pretpovijesti i antike (str. 11—22), zatim slijede srednji (23—146) i novi vijek do kraja 18. st. (147—230), 19. stoljeće (231—390), 20. st. do početka II. svjetskog rata (391—481) i ratno razdoblje (482—496). Poslijeratno je razdoblje obrađeno samo u obliku kronološke tabele, s informacijama koje su se autorima činile najvažnijima (497—500), do smrti Josipa Broza Tita.

Knjiga nema znanstvenog aparata, ali je popraćena pregledom literature (501—505). Od pomagala autori donose genealoške tabele domaćih dinastija (506—518), indekse s nazivima u obje grafije (519—543 — u tekstu je korištena poljska grafija) i 18 karata. Tekst je popraćen i sa 102 ilustracije, čiji izbor nije sasvim istovjetan s onim u našim udžbenicima i pregledima.

Naklada je za naše pojmove relativno velika, 30.000 primjeraka.

Ne ulazeći u pitanje ocjene kvalitete knjige, koja je gotovo sigurno, s obzirom na njezine autore, dobra, htio bih istaknuti važnost objavljivanja djela koje se bavi našom poviješću na nekom stranom jeziku, i poželjeti da takva djelatnost ne bude izuzetna ni jednostrana.

Neven Budak

GERALD STOURZH, DIE
GLEICHBERECHTIGUNG DER
NATIONEN IN DER VERFASSUNG
UND VERWALTUNG OSTERREICHS
1848—1918, Wien 1985.

Knjiga G. Stourzha o ravnopravnosti nacija u ustavu i u upravi Austrije 1848—1918. pretisak je njegove rasprave objavljene u knjizi: Die Habsburger Monarchie 1848—1918, ur. A. Wandruszka i P. Urbanitsch, Sv. III/2 Die Völker des Reiches, Wien 1980, 975—1206. U svojoj recenziji svezaka »Habsburške Monarhije« koji su dotada izašli (Novim putovima u istraživanju Habsburške Monarhije, Časopis za suvremenu povijest 2/1983, 105—155) obratila sam veliku pažnju i ovom radu (147—150). Po drugi put upozoravam na nj zato što je možda pristupačniji kao posebna knjiga, a i zato što ima novi uvod i dodatak s dosada neobjavljenim arhivskim izvorima i opsežnu bibliografiju.

Za svakoga tko se bavi »nacionalnim pitanjem« u Habsburškoj Monarhiji Stourzhovi rezultati su vrlo važni jer on ne istražuje političke koncepte niti planove i teorije za reformu Monarhije kao dotadašnji autori (prije svega R. Kann) nego provedbu principa ravnopravnosti u ustavu, zakonodavstvu, upravi i sudstvu. U prvom dijelu pokušava obuhvatiti problematiku ravnopravnosti nacija na cijelom području Monarhije, ali u drugom, opširnijem dijelu nakon nagodbe 1867. ograničava se na »kraljevine i zemlje zastupane u Carevinskom vijeću« koje postepeno i službeno dobivaju ime »Austrije«. Autorovo ograničenje opravdano je i zato što se pitanje nacionalnog i jezičnog prava različito rješavalo u Austriji i u Ugarskoj. Austrija je bila »mnogonacionalna država« (Nationalitätenstaat) a njezin ustavni članak 19 (1867) o ravnopravnosti naroda (Volksstämme) pripadao je najviše spominjanom, interpretiranom i osporavanom članku prosinačkog ustava 1867. Ugarska je nasuprot tome bila »nacionalna država« s nacionalnim »manjina« i s posebnim statutom za Hrvatsku i Slavoniju koja je priznata »političkim

narodom«. Pritom nije bilo formalne razlike između ustava (temeljnog državnog zakona) i ostaloga zakonodavstva. Zato nije postojao katalog građanskih prava s uključanjem prava na nacionalnost i jezik, niti regulirani postupak u vezi sa žalbama protiv prava zajamčenih ustavom. To je sve bilo moguće u Austriji nakon početka djelatnosti Carevinskog suda 1869. i Upravnog suda 1876. g. (u Ugarskoj 1896).

U primjeni par. 19. autora posebno zanima razvoj judikature u nacionalnim i jezičnim sporovima. On često prekida sistematsko izlaganje opširnijim prikazom sporova iz judikatura Carevinskog i Upravnog suda jer ti pojedinačni »slučajevi« izvršno objašnjavaju karakter primijenjenog prava nacija, a prije svega činjenicu da je općenitost i nepreciznost ustavnih odredbi o ravnopravnosti nacija izazivala značajne nedoumice i konfliktna stanja. Autor je obratio pažnju i razvoju u toku kojega se pravu nacije kao jezičnom pravu pridružio zahtjev za nacionalnom autonomijom, tj. pravom da na nacionalnim područjima upravljaju pripadnici vlastite nacije.

Svakako je riječ o novom pristupu koji znatno obogaćuje dosadašnje usmjerenje pri istraživanju uglavnom prema nacionalnim, nacionalno-ekonomskim, nacionalističkim, dinastičkim i vanjsko-političkim tendencijama i sukobima.

Mirjana Gross

ALEKSANDAR SAPIEHA,
 PODROZE W KRAJACH
 SLOWIANSKICH ODBYWANE,
 Novi Sad — Wrocław 1983.

U izdanju Matice srpske i izdavačke kuće Ossolineum objavljeno je djelo poljskog aristokrata i političara, kneza Aleksandra Sapieha (1773—1812), koji se, pored svoje diplomatske djelatnosti, bavio i prirodnim znanostima. Sapieha u knjizi opisuje putovanje što ga je poduzeo 1804—1806, prošavši krajeve od Trsta, preko Dubrovnika i Atene, do

Carigrada. Od Trsta je Sapieha morem došao do Senja, otuda do Zadra i Šibenika. Tada je skrenuo u unutrašnjost, uz rijeku Krku, do Skradina i Knina, a potom dolinom Cetine do Imotskog. Svim neobičajno za Evropljane koji su putovali našim krajevima, produžio je preko planine Vran u Mostar, a zatim se spustio do Dubrovnika, gdje se zadržao više od deset tjedana. Iz Dubrovnika je brodom došao do Budve, prešao u Barlettu i odatle nastavio u Grčku. Sapiehin putopis, dakako, obiluje brojnim podacima o našim zemljama, u prvom redu Primorju, Dalmaciji i Dubrovniku, a pisan je tečno i zanimljivo, pa je svakako naišao na dobar odaziv među poljskim čitaocima.

Redaktori izdanja su Milorad Živančević i Marian Jakobec, djelo je pripremio Tadeusz Jabłoński, a opširniji uvod napisao Ljubomir Durković-Jakšić. Knjiga je bogato ilustrirana (48 ilustracija), pri čemu atraktivnosti svakako najviše doprinose grafike Louisa François Cassasa, iz njegova djela Voyage pittoresque de l'Istrie et de la Dalmatie (Paris 1802), dakle suvremene dobu iz kojega potječu i Sapiehini opisi. Djelo je popraćeno s tri karte koje prikazuju Sapiehin put, naše zemlje na prijelomu 18. i 19. stoljeća, te staru Grčku. Bilješke i komentari na kraju objašnjavaju geografske pojmove i osobe.

Neven Budak

MIROSLAV HROCH, EVROPSKA
 NARODNI HNUTI V 19. STOLETI,
 Praha 1986.

Ovom knjigom M. Hroch ponovno razmatra »Društvene pretpostavke nastanka suvremenih naroda« za koje je predložio model svojim radom »Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas«, Praha 1968. (Usporedi moju ocjenu »Novim stazama u proučavanju razvoja malih evropskih nacija«, Časopis za suvremenu povijest I, 1970, 167—173.) Osnovne elemen-

te svoje koncepcije autor je izložio u prilogu »Oblikovanje modernih nacija i nacionalni pokret 19. stoljeća«, Časopis za suvremenu povijest I, 1979, 23—40.

Od izlaska Hrochove knjige 1968. do danas brojni historičari koji se bave procesima nacionalnih integracija u Evropi 19. stoljeća testirali su taj model koji se u pojedinim svojim elementima pokazao vrlo korisnim. Danas zacijelo niti jedan historičar koji se ozbiljno bavi nacionalnim pokretima ne može prijeći preko toga modela iako on nije funkcionalan u cjelini a niti za sve »male« nacije Evrope. Zato ne začuđuje što i sam Hroch ovom svojom novom knjigom nastoji redefiniirati svoj model na temelju dugogodišnjih istraživačkih iskustava pri njegovoj primjeni.

Hroch smatra da se potvrdila opravdanost njegove poredbene metode u pitanjima periodizacije nacionalnih pokreta (faza A: interes učenjaka, faza B: nacionalna agitacija, faza C: masovni nacionalni pokret). Komparacija toga procesa u pojedinim nacija omogućila je izgradnju tipologije i otkrivanje »skrivenih zakonitosti« u procesu oblikovanja »malih« nacija. Budući da je faza »nacionalne agitacije«, tj. »narodnog preporoda« ključna u oblikovanju nacija, upravo je ona mogla pružiti osnovne kriterije za usporedbu. Autor smatra da su najplodnije rezultate istraživanja »zakonitosti« pri oblikovanju nacija dala objašnjenja društvenog temelja toga procesa u doba »narodnih preporoda«. Pritom je utvrdio tipove koji se razlikuju u periodizaciji društvenog, ekonomskog i nacionalnog razvoja, u strukturi integrativnih i dezintegrativnih faktora, u svom toku te u nacionalnim i društvenim programima. Metode kvantifikacije i usporedbe potvrdile su autorovu radnu hipotezu da se nastanak nacija i nacionalnih pokreta ne može objasniti samo na temelju rodoljubne agitacije jer su nosioci pojedinih nacionalnih pokreta pripadali raznim društvenim slojevima izraslim iz razdoblja prijelaza iz feudalnog u kapitalističko društvo. Međutim, sudjelovanje građanstva i seljaštva bilo je svugdje uvjet nastanka na-

cija koje su morale postignuti klasnu strukturu tipičnu za kapitalističko društveno uređenje. Pritom je interes za nacionalnu agitaciju bio relativno najveći u najvišim kategorijama profesionalnih skupina koje su bile dostupne pripadnicima »potlačenih« naroda, dok su konkretne mogućnosti društvenog uspona pokazale u prostoru i vremenu vrlo velik raspon oblika.

Na temelju teritorijalne strukture nacionalnih pokreta autor je pokušao objasniti stupanj angažiranosti skupina i pojedinaca u nacionalnom pokretu s gledišta društvene komunikacije i horizontalne, vertikalne i međugeneracijske pokretljivosti a služio se izmijenjenim modelom K. Deutscha. Posvuda je rodoljubna agitacija našla najviše odaziva među grupama s najvećom društvenom komunikacijom. No na nacionalni pokret bitno su utjecale i interesne suprotnosti u vrijeme nastanka kapitalističkog društva. Autorov je zaključak da je tamo gdje nije bilo moguće uključiti u nacionalni pokret faze B materijalne interese pojedinih klasa i skupina »malih« naroda uspjeh nacionalnog pokreta bio slab. Značajno je dakako u kojoj se fazi društveno-ekonomskog razvoja javlja faza nacionalne agitacije.

Među ostale nacije koje su mu već prije poslužile kao izvor za usporedbe i konstrukciju modela, Hroch je ovaj put uključio Hrvate i Slovence. Tekst je napisao M. Šesták. (Srba vjerojatno nema zato što se Hrochov model jedva može primijeniti na integraciju srpske nacije.) Iznenađuje što se Šesták u vezi s oblikovanjem hrvatske nacije služi samo starijom literaturom, a ne i onom novijom koja reagira na Hrochov model. Dogaćaje za usporedbu autor je uzео isključivo iz Banske Hrvatske. Zato on ne kaže ništa o vremenskoj različitosti istovjetnih integracijskih faza na prostoru na kojem se integrirala hrvatska nacija. Čini mi se da bi upravo analiza toga problema mogla obogatiti Hrochov model koji i inače obraća pažnju društvenim i teritorijalnim razlikama u strukturama nacionalnih pokreta.

Treba naposljetku spomenuti i to da je Hroch u svojoj knjizi »Buržoazni revoluce v Evropě« (Praha, 1981) doduše razmatrao probleme koji se uglavnom odnose na velike nacije, ali se pozabavio i odnosom nacionalnih pokreta i buržoaskih revolucija što je zanimljivo i za temu ovdje prikazane knjige.

Mirjana Gross

JEVTO M. MILOVIĆ, STAZE KA NJEGOŠU, Titograd 1983.

Među mnogobrojnim štovateljima Petra II Petrovića Njegoša rijetko se koji može pohvaliti tolikim poznavanjem života i djela velikoga crnogorskog pjesnika i vladara kao što je to slučaj s Jevtom M. Milovićem. Taj je znanstveni istraživač cijeli svoj radni vijek posvetio izučavanju Njegoševa života i djelatnosti, objavivši od 1947. god. do danas toliko radova s toga područja da je teško i shvatiti kako je sva ta istraživanja mogao obaviti kao pojedinac. J. M. Milovića pritom jednako vodi znatiželja književnog historičara za otkrivanjem vrijednosti svih elemenata literarne Njegoševe ostavštine, koliko — s druge strane — i interes povjesničara da osvijetli sve okolnosti vremena u kojem je Njegoš živio i njegove državničke djelatnosti. Objavljujući već desetljećima rezultate svojih istraživanja u nizu različitih glasila, postupno je postajao sve uočljiviji kao poznavalac Njegoša i njegova doba, ali su opseg i značenje Milovićeva djela predstavljeni tek osamdesetih godina, kada je u zasebnim knjigama sakupio i objavio priloge ranije tiskane po periodici različitih usmjerenja.

NIO »Univerzitetska riječ« u svojim »Posebnim izdanjima« tiskao je Miloviću knjigu »Staze ka Njegošu«, Titograd 1983, što uz njegove edicije »Rukopis 'Gorskog vijenca' Petra II Petrovića Njegoša« (1982) i »Petar II Petrović Njegoš u svom vremenu« (1985) ulazi u trilogiju koja će bez sumnje biti obavezna za svaki budući ozbiljniji studij

Njegoševa života i djela. Spomenuta edicija posvećena »Gorskom vijencu« djelom je književnog historičara, usmjereno prema preciznom utvrđivanju kritičkoga teksta najznačajnijeg djela crnogorskoga pjesnika, dok knjiga o Njegošu i njegovu dobu spada u područje historiografije po svojoj težnji da oslika vladičinu državničku funkciju i vrijeme u kojem je živio. »Staze ka Njegošu«, međutim, objedinjuju oba pola Milovićevih interesa, bolje reći — u sintezi pokazuju koliko je za puno razumijevanje književne umjetnine i jezina stvaraoca potrebno i poznavanje društvene pozadine na kojoj izrastaju umjetnik i njegovo djelo.

U knjizi »Staze ka Njegošu« okupljena su 54 Milovićeva priloga, što bi uz uvodnu riječ Čeda Vukovića, autorov Pogovor i Registar imena već samo po sebi činilo opsežnu ediciju sa 444 stranice; djelo je, međutim, dopunjeno sa još 72 str. faksimila dokumenata nastalnih u Crnoj Gori početkom XVIII. stoljeća te nešto pretisaka dokumenata iz toga vremena objavljenih u knjizi »Il Montenegro da relazioni dei provveditori veneti« (1687—1735), Rim 1896; najviše je tih faksimila iz korespondencije vladike Danila Petrovića. Ono što osobito odlikuje način rada J. Milovića, to je s jedne strane sigurno poznavanje literature objavljenc o Njegošu, a s druge strane dokumentarnost i uporno, dencenijsko traganje za izvornom historijskom gradom na osnovi koje se rekonstruira djela jedna povijesna epoha s Njegošem i njegovim djelom u središtu pažnje. Milović je godinama istraživao fondove arhiva, biblioteka i muzeja u nas i u svijetu, pa se slobodno može reći da najbolje poznaje građu koja obuhvaća Njegoševo vrijeme; kao istraživač, ustrajno traga za izvorima i prati ih, bilo da se odnose neposredno na Njegoša, bilo da ocrtavaju događaje i ličnosti koji su povezani s crnogorskim vladikom, čak i ovlašnim vezama.

U »Stazama ka Njegošu« veći će dio priloga privući ponajprije čitaoca zainteresiranog za Njegoša kao pjesnika;

to su, npr., prilozi u kojima se razrješava pitanje autorstva nekih pjesama, zatim nekoliko njih što osvjetljavaju temelje Njegoševe književne naobrazbe, oni koji povlače paralelu prema drugim literarnim stvaraocima i upućuju na Njegošev utjecaj na njih (B. Radičević, J. J. Zmaj, Stj. Mitrov Ljubiša, Nikola I), oni koji na detaljima osvjetljavaju Njegošev pjesnički postupak, objašnjavaju Njegoševe termine, itd. Međutim, cijeli niz radova tek na prvi pogled bliži je književnoj povijesti, a zapravo iznosi podatke koji su itekako značajni za povijest općenito. Tako, npr., u prilogu pod naslovom »O procesu stvaranja kod Njegoša« J. Milović citira veći broj sačuvanih Njegoševih pisama, koja — bilo da su upućena ličnostima u Turskoj, bilo u Austriji, bilo u samoj Crnoj Gori — upozoravaju na Njegoševe političke veze u to doba; Njegoševi odnosi s Austrijom ili Rusijom postaju mnogo jasniji i preko Milovićeva traganja za ličnostima s kojima je vladika dolazio u kontakt — npr., u slučaju Njegoševih učitelja francuskog ili njemačkog jezika, ili u slučaju mladih vladinih rođaka koje je slao u Rusiju na školovanje. Autor pred očima neprekidno ima Njegoševu ličnost, pa je stoga i prinuđen tragati za podacima koji će iz različitih kutova osvijetliti Njegoša kao čovjeka u svome vremenu.

Za uvid u odnose s Turskom osobito su karakteristične Milovićeve studije koje analiziraju povijesnu osnovu pojedinih Njegoševih pjesničkih ostvarenja, pa se tako na primjeru priloga o pjesmi »Pogibija Bećir-bega Bušatlije« može rekonstruirati točna slika političkog stanja na crnogorsko-turskoj granici, a isto tako i zanimanje Evrope za događaje na Balkanu. Vrlo precizna rekonstrukcija povijesnih događaja izvedena je i u radu o pjesmi »Udar na Salkovinu«, da ne nabrajamo ostale, i to uvijek na osnovi originalne građe — pisama, službenih izvještaja, tajnih izvještaja austrijskih konfidenata, itd., ili ranije objavljenih materijala koji su danas rari i teško dostupni. Njgo-

ševi državnički potezi, mada nisu u prvom planu autorovih interesa, također nisu mogli biti zaobiđeni; zanimljivo je, npr., navođenje dokumenata iz kojih se vidi kako je vladika u svojoj svakodnevici bio prinuđen rješavati i male, sitne ljudske sporove, uz značajna nastojanja da Crnu Goru izgradi kao državu.

Faksimile dokumenata priložene u drugom dijelu knjige autor je tiskao u uvjerenju da će se »najbolje očuvati ako budu objavljeni«, kako je to rekao u Pogovoru, a dragocjena su građa za dalje proučavanje povijesti Crne Gore. Iako nemaju neposrednu vezu s Petrom II Petrovićem Njegošem — nego samo utoliko što se vladika Danilo i njegovo doba pojavljuju kao povijesna pozadina »Gorskog vijenca« — mogu pomoći razumijevanju događaja u prvoj polovini XIX. stoljeća, a za znanost su dobitak u svakom slučaju.

U cjelini, a osobito uz spomenute dvije knjige također posvećene Njegošu, edicija »Staze ka Njegošu« zanimljivo je i vrijedno štivo. Pasionirani istraživač i neumorni tragalac za izvornim podacima, Jevto M. Milović rezultatima svoga rada znatno doprinosi poznavanju prve polovine XIX. stoljeća na našim prostorima, a ne samo Petra II Petrovića Njegoša, koji je uvijek u žarištu njegove pažnje.

Mirjana Strčić

JOSIP ADAMČEK (u suradnji s Josipom Barbarićem, Josipom Kolanovićem, Andrijom Lukinovićem i Vesnom Šojat) SELJAČKE BUNE U HRVATSKOJ U XVII STOLJEĆU (građa)

Tiskanjem ove knjige završio je Josip Adamček istraživanje građe o seljačkim bunama u Hrvatskoj u XVII. stoljeću. Opsežan rad autora i suradnika s Odjela za stariju građu Arhiva Hrvatske to je dragocjeniji kada znamo da se nadovezuje na dvije manje skupine arhivskog materijala o istoj problematici,

tiskanog u Arhivskom vjesniku 1973. dajući nam tako cjelovit uvid u sačuvanu građu.

U predgovoru knjizi autor u kratkim naznakama prikazuje seljačke bune na koje se objavljena građa odnosi, ističući da im je uzrok uglavnom bio u feudalnoj renti, zapravo u pokušaju plemstva da poveća seljaštvu razne namete, prije svega radnu obvezu. U nekim slučajevima, primjerice u Vugrovcu i Brezovici 1610, bunama su okvalificirani legalni pokušaji obnavljanja gradskih povlastica od strane pokmećenih stanovnika nekadašnjih trgovišta.

Arhivska građa objavljena u ovoj knjizi, a to su pretežno tužbe, parnički spisi, spisi o ograničenjima kmetских podavanja, predstave pobunjenih kmetova s objašnjenjem uzroka i povoda buna, različita prepiska i sl. odnosi se na tridesetak seljačkih buna i nemira na području Banske Hrvatske u razdoblju od 1610. do 1698. godine. Dok se o pojedinim bunama sačuvalo vrlo malo dokumenata, ponekad samo jedan, o nekima ih ima mnogo više. Primjerice: o drugoj buni Štibrenaca (1633—1637) sačuvao se obilan materijal, čak 116 dokumenata, što omogućuje da se odrede uzroci bune, da se mnogo više sazna o samom tijeku događaja, a na temelju novopronađene građe autor je izvršio novu dataciju bune.

Najveći dio objavljenih isprava odnosi se na nemire seljaka na sisačkom vlastelinstvu i vlastelinstvu Novigradu Posavskom. Obilje građe pomoglo je autoru da utvrdi, suprotno dosadašnjem mišljenju, postojanje triju, a ne dviju posavskih buna. U vezi s dokumentima o drugoj sisačkoj te prvoj posavskoj buni (1653—1659) autor se našao pred problemom nemogućnosti predmetnog objavljivanja građe, budući da se velik broj dokumenata istodobno odnosi na obje bune pa ih autor zajednički i objavljuje. Dio dokumenata za koje se smatralo da ne donose nove podatke objavljen je kao regeste.

Veći dio građe pronašao je autor u Arhivu Prvostolnog kaptola u Zagrebu,

u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, u Arhivu Hrvatske te Mađarskom državnom arhivu, a manjim dijelom prikupljenih dokumenata već su se ranije u svojim radovima služili R. Horvat, R. Lopašić i N. Klaić.

Autor posebno naglašava da se građa tiskana u ovoj knjizi odnosi samo na seljačke nemire XVII. stoljeća u Banskoj Hrvatskoj, dok rad na izvorima o bunama istog razdoblja u Vojnoj krajini, Dalmaciji i Istri tek predstoji.

Na kraju knjige nalaze se indeks imena, indeks mjesta te indeks pojmova.

Zlatko Stubić

RADE MIHALJČIĆ, LAZAR HREBELJANOVIĆ, istorija — kult — predanje, Nolit, Beograd 1984, 375 str.

Monografija je zamišljena kao sintetski prikaz historijske, kulturne i legendarne ličnosti Lazara Hrebeljanovića. Još od samih početaka srpske kritičke historiografije, i radova Ilariona Rucarca, nastojalo se prezentirati kneževu historijsku ličnost oslobođenu balasta predaje i kulta, a povjesničarima umjetnosti i književnosti, te teolozima prepuštena je interpretacija ostalih segmenata ovog fenomena. Mihaljčić uviđa nužnost jednog sintetskog djela koje ima za cilj objedinjavanje rezultata historiografije (i vlastitih istraživanja) s prinosima drugih znanstvenih disciplina.

Autorov interes za kritičko razdvajanje kulta i predaje od povijesnog lika kneza naviješten je još njegovim prilogom na Naučnom skupu u Kruševcu 1971, Knez Lazar i obnova srpske države (O knezu Lazaru, Le prince Lazar, Beograd 1975, 1—11). Unutar studije Kraj Srpskog carstva (Beograd, 1975) Mihaljčić se temeljito pozabavio Hrebeljanovićevim povijesnim likom u pretkosovskoj Srbiji, propitujući sve dosad stvorene interpretacije i nudeći novo vrednovanje dosad poznatih izvora (u prvom redu Orbinijevog Kraljevstva Slavena), i afirmirajući informacije ko-

je nudi numizmatički materijal i fresko slikarstvo. Nanose kulta i predaje pisac dosljedno otklanja, ali s puno senzibiliteta i pažljivosti, podvlačeći njihovu historijsku ulogu.

Istorija (13—124)

Među pet poglavlja prvog odjeljka u kojima se iznosi Lazarev politički lik u kontekstu procesa razgradnje Srpskog carstva u feudalne oblasti i tendencija za obnovu nemanjičke države, posebno je zanimljivo Vladarska ideologija i stvarnost (89—98). Izlažući političke doktrine Tvrtka i Lazara, autor dolazi do ključnog pitanja: koliko su one obvezivale srske oblasne gospodare, i da li se Hrebeljanović, od 1373. naimočniji čovjek Srbije, uspio nametnuti kao vrhovni srpski vladar. Nasuprot dosadašnjim mišljenjima da se knez nametnuo kao nasljednik Nemanjića (V. Mošin, F. Barišić, D. Bogdanović) i onim koja su u Lazaru vidjela oblasnog gospodara i stariješinu porodičnog saveza (K. Jireček, M. Dinić), Mihaličić smatra da se njegova snaga ne smije precijenjivati, unatoč tome što mu se politički angažman nerijetko izdizao nad uske interese oblasnih gospodara. Karijeru je započeo na dvoru Nemanjića mlad, ali u trenutku rasapa države ima najnižu dvorsku službu. S vremenom se uspio izdvojiti među oblasnim gospodarima, posebno nakon uništenja Nikole Altomanovića. Uspjelo mu je da ga vrhovi Srske crkve podržavaju kao vodeću političku ličnost zemlje, a on im se odužio pokrenuvši izmirenje Pečke i Carigradske patrijaršije, te bogatom kltorskom djelatnošću koja nadmašuje i neke Nemanjiće. Ipak, uništenje glavnog suparnika, Nikole Altomanovića, ostvareno je u suradnji s Tvrtkom i Ugarskom, dugo vremena se oštezao od obračuna s Rastislalićima, suprotstavljaju mu se i manje poznata vlastela, na Kosovo ga ne prati Đurađ Stracimirović Balšić. Pojava Turaka natjerat će ga da brani svoju tek zaokruženu oblast. Uporedne intitulacije, odnosno potpisi, Lazarevi i patrijarha Spiridona

svjedoče o napuštanju političkog programa Stefana Dušana i vraćanju crkve na pozicije autokefalne arhiepiskopije te im tako državno-politička shvaćanja i politički ciljevi postaju prihvatljivi Bizantskom carstvu.

Unutar ovog odjeljka donose se tabelarni prikazi (99—108) povelja kneza Lazara, njegovih intitulacija i potpisa, podaci o knezu iz zapisnika vijeća Dubrovačke Republike, povelja patrijarha Spiridona i tabela Kralj Tvrtko u zapisnicima veća Dubrovačke republike.

Kult (127—220)

Na početku odjeljka stoji poglavlje Izvorna vrednost kulturnih spisa (127—139), posvećeno donedavno zanemaranom materijalu nastalom u periodu od kraja XIV. stoljeća do 1419/20. Nakon analize pisac ustvrđuje da oni predstavljaju »izdašan izvor za izučavanje vladarske i državne ideologije i istorije kulture, pa i etničke posebnosti« (139).

Slijedi poglavlje Ustanovljenje kulta (141—157). Prijenos kneževih moštiju u njegovu zadužbinu bio je ključni moment u uspostavljanju kulta, a predstavljao je pored vjerskog i politički čin, pogotovo zato što Lazarevići tada priznaju tursko vrhovništvo. Translacija i kanonizacija obavljene su uporedno, godinu ili dvije nakon kosovske bitke.

Slijede poglavlja U staroj postojbini (159—176), Zapostavljanje i povremeni prekid kulta (177—194), Uloga glavne zadužbine (195—206) i Posle Velike seobe (207—221), koja nude niz zanimljivih podataka i spoznaja o razvoju, širenju i održavanju kulta novog svetitelja.

Predanje (223—354)

Poglavlja ove cjeline su Junak ili mučenik (223—246) iz kojeg je među ostalim vidljivo da razvojem legende kroz vrijeme, kosovski junak sve više potiskuje kosovskog mučenika, neovino da li se radi o Milošu ili Lazaru, a u skladu sa stvarnim potrebama sredine gdje se legenda dograđuje.

Motiv izdaje (247—267). Motiv izdaje se dugo vremena širio samo usmenom predajom. Tek Konstantin Mihailović iz Ostrovice, krajem XV. stoljeća, u Usponenama janičara ili Turskoj hronici egzaktno piše o izdaji na Kosovu. Ovaj motiv ustaljuje se tek početkom XVII. stoljeća, izdanjem djela Mavra Orbinija Kraljevstvo Slavena. Taj tekst donosi prvi put sve osnovne motive kosovske predaje mada još nisu među njima uspostavljene uzročno-posljedične veze.

Spajanje motiva — nastanak celine
(269—290)

Nakon pojave vrlo popularnog Orbinijevog Kraljevstva Slavena sve čvršće se u cjelinu vezuju motiv izdaje i kosovski junak. To se spajanje provodi svakako i u usmenoj predaji.

Istorijska podloga legende o izdaji
(291—324).

Motiv izdaje formirao se na mnogobrojnim primjerima držanja oblasnih gospodara prema osvajaču. »Prirodno je da su se mnogobrojni primeri pomirljivog i izdajničkog držanja ili otvorene izdaje u svesti naroda tokom vremena zgušnjavali i sažimali u jedinstven čin izdaje, a blizu je pameti da ga je predanje vezalo za bitku koja je izgledala presudna u srpsko-turskim odnosima« (310).

Traženje krivca u izdajniku ne predstavlja samo narodno objašnjenje poraza nego je i bitan dio političkog programa uoči oslobodilačkih ratova. Vuk Branković tako postaje personifikacija izdajnika i kao takav ulazi u umjetnost nasuprot znanstvenoj spoznaji o stvarnom historijskom liku.

Prilozi (325—354)

U prilozima tiskani su dijelovi tekstova Domentijanova Životopisa Stefana Nemanje, Tvrtkovog rodoslova, Zbornika žitija srpskih vladara i crkvenih velikodostojnika, Slova o knezu Lazaru

Danila III, Jefimijine Pohvale knezu Lazaru, Natpis na mramornom stupu na Kosovu, Života despota Stefana Lazarevića Konstantina Filozofa, Jergove kronike, Janjičarevih uspomena Kostantina Mihailovića iz Ostrovice, Putopisa Marka Antuna Pigafette i Orbinijevog Kraljevstva Slavena.

Na kraju knjige nalaze se Spisak češće citiranih dela (355—360), Registar imena (361—370), Geografski pojmovi (371—375).

Ivica Prlender

LUJO MARGETIĆ, THE
STATUTE OF VINODOL (1288),
Čakovec 1983.

Jedan od najčuvenijih jugoslaven-skih pravnopovijesnih i kulturnih spomenika općenito jest Vinodolski zakon iz 1288. godine. Donesen je u razdoblju uspona Krčkih knezova, koji su se s uspjehom proširili s obližnjega o. Krka preko morskog kanala dobivši vinodolsko, modruško i senjsko područje. Krk, vjerojatno njihov rodni otok, dao je knezovima dovoljno materijalne snage da u igri između ugarsko-hrvatskih kraljeva i mletačkih duždeva stvore sebi gotovo nezavisan položaj, oslanjajući se na falsificirane dokumente, bez straha da bi im netko mogao oduzeti dobra koja su dobili na temelju tih falsifikata. Učvrstivši se i u Vinodolu, dali su novu, cjelovitu pravnu regulativu koja je nazvana Vinodolski zakon; akt je nastao u Novom Vinodolskom, 6. siječnja 1288. godine, u prisutnosti kneza Leonarda. Prisutni su bili i predstavnici kaštela tadašnjeg vinodolskoga feudalnog dobra Krčkih knezova — Novoga, Ledenica, Bribira, Grižana, Drivenika, Hreljina, Bakra, Trsata i Grobnika, koji su se složili s novim propisima. Ranije su stručnjaci na temelju svojih analiza toga teksta napisanog hrvatskim jezikom, na glagoljici (uobičajenom pismu Kvarnerskog primorja, a osobito na imanjima Krčkih knezova) isticali Vino-

dolski zakon kao pravedan dogovor između feudalnih gospodara i podložnika u obliku popisivanja starih pravnih običaja. Kasnije, međutim, drugi su historičari i pravni povjesničari tvrdili da se zapravo radi o utvrđivanju vlasti Krčkih knezova na novostečenim imanjima. Razvijale su se polemike koje nisu prestale sve do naših dana. U novije doba uključio se u istraživanja i Lujo Margetić, redovni profesor Pravnog fakulteta u Rijeci i izvanredni član JAZU u Zagrebu. U nizu svojih radova on je iscrpno obradio problem Vinodolskog zakona, njegove odredbe, uzroke i posljedice njegova donošenja (usp., npr., P. Strčić, »Aktivnost Pravnog fakulteta u Rijeci — pripreme za obilježavanje 700-godišnjice Vinodolskog zakona«, *Historijski zbornik* 38/1985, str. 257—265). Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom Pravnog fakulteta u Zagrebu i Tiskarsko-izdavački zavod »Zrinski« u Čakovcu objavili su 1983. god. na engleskom jeziku rad dr. L. Margetića, »The Statute of Vinodol (1288)«, kao posebno izdanje na 38 strana. Uvodna studija ove knjižice ima pet poglavlja (Introduction: Rules over Vinodol; The Counts of Krk; The Vinodol's Social Structure; The Probation System in the Medieval Vinodol; Hints at the Criminal Law), a opraćena je i bilješkama u kojima se spominje najvažnija literatura o tome aktu. S imenima onih istraživača koji su ga objavili, komentirali ili analizirali, od 1843. godine dalje kada ga je prvi objavio upravo Novljanin Antun Mažuranić u zagrebačkom »Kolu«, Margetić daje pregled njihovih mišljenja — Mažuranića, Jagića, Račkoga, Strohala, Kostrenčića, Nade Klaić, itd., a daje uvid i u rezultate svojih istraživanja. Priložena je i fotosnimka str. 9(r) izvornika. U novije vrijeme statut je preveden na inicijativu L. Margetića, i na talijanski jezik, a ovdje, na str. 13—31, sada i na engleski jezik. To je — uz pregledni uvod — osobito značajna, bitna stvar, jer će sada i šira, svjetska znanstvena javnost, koja nije morala do

sada pobliže poznavati taj hrvatski pravnopovijesni i kulturni spomenik, neposredno upoznati njegovo značenje za pravni život Hrvatske 13. stoljeća. Istodobno, pružaju se i šire mogućnosti studiranja starohrvatskog jezika, pisma glagoljice, narodnog života i običaja, socioloških pitanja, te povijesne situacije u tom dijelu Hrvatske.

P. Strčić

RELJA NOVAKOVIĆ, BALTIČKI SLOVENI U BEOGRADU I SRBIJI.
Beograd 1985.

Beogradska »Narodna knjiga« afirmirala se u nas kao izdavač niza knjiga s historijskim temama — od onih koje su oblikovane kao monografije odnosno rasprave do onih koje donose građu. U posebnoj biblioteci »Studije i monografije« god. 1985. objavljena je knjiga Relje Novakovića pod naslovom »Baltički Sloveni u Beogradu i Srbiji« (str. 180). Već i sâm naslov privlači pažnju — rijetko se u nas govori o Baltičkim Slavenima uopće, a još rjeđe o njihovim vezama s našim zemljama. Naime, već ranije je postavljena teza da su beogradski kraj i njegovu širu okolicu u svoje vrijeme naselili i polapsko-pribaltički Slaveni, a među njima i Obodriti (Abodriti, Bodići). Novaković je zatražio pomoć od Jana Lešnya iz Instituta Slowainoznanstva PAN iz Poznanja, koji mu je svesrdno i pomagao — toliko da Novaković poljskog stručnjaka smatra i drugim autorom ove knjige. Novaković se, usto, poslužio i neposrednim, terenskim istraživanjima, katastarskim podacima te nizom objavljenih radova (s relativno oskudnim podacima), geografskih karata, te atlasa (popisi su objavljeni na kraju knjige). Autor je zapravo krenuo od podataka franačkog ljetopisca Einharda (770—840) koji spominje Obodrite, a u vezi s Bornom, Guduskanima i Timočanima. Drugi put ih spominje u vezi sa saborom u Frankfurtu (822. god.), ali kao istočne Slavene. Novako-

vić smatra da su južni Abodriti zapravo odvojak polapsko-baltičkog dijela tih Slavena, te navodi cijelu seriju naziva u Banatu i sjeveroistočnoj Srbiji »koji su po obliku, pa i po značenju, ili isto-većni sa nazivima na području polapsko-baltičkih Obodrita i Ljutića ili su im veoma slični«. Autor je analizirao i radove niza starijih i novijih autora kako bi dokazao svoju tezu pa daje vrlo opširan pregled stajališta od Mavra Orbinija preko Franje Račkoga i Ferde Šišića do Leszeka Moszyńskog i Henryka Lowmińskiog, poljskog stručnjaka koji se u zadnje vrijeme osobito zainteresirao pitanjem Obodrita i koji također smatra da su imali naselja u okolici Beograda. Autor zaključuje: »Dakle, prihvatanje Ajnhardovih Abodrita i Predecenata kao neposrednih potomaka polapsko-pribaltičkih Obodrita, Ljutića i drugih susednih slovenskih plemena, bilo bi, da ponovimo, od veoma velikog značaja za bolje sagledavanje problema slovenske kolonizacije Balkanskog poluostrva u celini. Već sada nam se čini da se ne može održati mišljenje da su na Balkansko poluostrvo došli samo pripadnici istočnoslovenske grupacije, pre svega Sklavina i Anta, a zatim Hrvati i Srbi, uz dosta rezervisano mišljenje da su Hrvati došli iz Bele Hrvatske sa gornje Visle, dok je za preko Srba mišljenje još neodređenije. Ajnhardovo kazivanje o Abodritima i Predecentima, kao i stotine navedenih naziva, smatramo, dovoljan je dokaz da se kao slovenski došljaci moraju uzeti u obzir i ovi Sloveni naseljeni u severnoj i severoistočnoj Srbiji, bilo da su došli sa područja zapadno od Odra ili istočno (sa severozapada Poljske).« Uglavnom, Relja Novaković je uvjeren u svoje postavke do kojih je došao uz zaista iscrpnu analizu izvora i literature. Teza mu je zanimljiva, utoliko više što postoje i drugi naši i strani autori koji tvrde slično, čime se sagledavaju počeci seoba Slavena u ove balkanske prostore u novom svjetlu.

M. Strčić

IZDANJA ARHIVA JUGOSLAVIJE 1980—1985.

Arhiv Jugoslavije zamišljen je uskoro nakon osnivanja Kraljevine SHS, a inicijativa za njegovo formiranje zatim je bilo više, no osnovan je tek 1950. god. kao Državni arhiv FNRJ, i to sa statusom organa uprave. Od tada do danas Arhiv Jugoslavije razvio se u značajnu arhivsku, odnosno kulturnu i znanstvenu organizaciju, s razvijenom međurepubličkom i međunarodnom suradnjom. Danas ima preko 10.000 dužinskih metara građe, čiji sadržaj vremenski seže i u 19. stoljeće. Arhiv je, međutim, i izdavačka kuća, koja u zadnje vrijeme sistematski objavljuje — sama ili u suradnji s drugima — razne materijale, u prvom redu izvore iz povijesti Jugoslavije. Međutim, tu su i studije te memoari. Tako je god. 1981. objavljeno djelo »Organizacija federacije u socijalističkoj Jugoslaviji: 1943—1978« Ljubiše Korača, koje upozorava na sva relevantna pitanja iz perioda nastajanja i razvoja nove jugoslavenske državne zajednice. Tri knjige građe — »Tito—Churchill: strogo tajno« (1981), te »Jugoslavenske vlade u izbeglištvu« (1981), sv. 1, 1941—1943, sv. 2, 1943—1945 — bitne su na drugi način. Prvu je priredio za objavljivanje Dušan Biber, a u njoj su edirani prvorazredni izvori koji upućuju na vanjskopolitički rad Josipa Broza Tita, te na politiku zapadnih sila prema razvoju NOP-a i stvaranju nove državne zajednice. Druge dvije knjige priredili su Bogdan Krizman (sv. 1) i Branko Petranović (sv. 2) a svojim sadržajima govore o utjecaju i radu kraljevskih vlada na povijesni razvoj naše zemlje u toku drugoga svjetskog rata. U seriji memoara kao prva knjiga objavljena su sjećanja Save N. Kosanovića, »Jugoslavija bila je osuđena na smrt: smisao moskovskog sporazuma« (1984). Izdavačka djelatnost Arhiva Jugoslavije obuhvaća i kataloge pet izložbi — »Tito — misao, reč i delo« (1980), »Ustavni razvoj socijalističke Jugoslavije« (1981), »Trideset pet godina

Narodne Republike Mađarske« (1981), »Jugoslavija 1941« (1981), »Jugoslavija 1942—1943« (1983) i »Zhou Enlai — život i djelo« (1984). Ta izdanja nisu obični vodiči kroz izložbe — u njima su dani i pojedini izvori te komentari; izložbe su organizirane u nizu gradova. Više podataka o radu Arhiva Jugoslavije, ali i o arhivskim i povijesnim problemima općenito, može se naći u »Biltenu« Arhiva Jugoslavije, I—V, 1—7. No, osobito vrijedi istaknuti da ovaj Arhiv prati razvoj suvremenih sredstava priopćavanja podataka, te da se živo uključio u te trendove. Tako su urađena četiri multivizijska djela: »Ustavni razvoj socijalističke Jugoslavije« (1981), »Jugoslavija 1941« (1981), »Jugoslavija 1942—1943« (1983) i »Jugoslavija 1944—1945« (1985), koja na vrlo pristupačan način izlažu arhivske izvore ili preko njih prezentiraju noviju jugoslavensku povijest, naročito onu koja se odnosi na jugoslavenske zemlje od 1941. godine dalje. Na temelju ove izdavačke aktivnosti, a i prema podacima iz najavljenoga izdavačkog programa očito je da se Arhiv Jugoslavije uvrstio u zanimljive i značajnije izdavačke kuće na području državnopravne povijesti, ali i historije općenito.

P. Strčić

**MEĐUNARODNI KOLOKVIJ
»POVIJEST VIDENA OČIMA
DRUGIH«, Split 12. do 17. svibnja
1986. g.**

Od 12. do 17. svibnja 1986. u Splitu je održan Međunarodni kolokvij »Povijest viđena očima drugih« koji je pod pokroviteljstvom »Institut Collegial Europeen« iz Pariza organizirao Francuski institut iz Zagreba u suradnji sa Savezom povijesnih društava Hrvatske, Republičkim komitetom za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu, Republičkim komitetom za znanost, Savezom književnika Hrvatske i Društvom Jugoslavensko-francuskog prijateljstva iz Splita uz pomoć Centra za kulturu i informacije

SR Njemačke iz Zagreba i Udruženja arhitekata iz Splita. Na spomenutom kolokvijju sudjelovali su istaknuti francuski, njemački, engleski i jugoslavenski povjesničari. Nakon pozdravne riječi direktora Francuskog instituta iz Zagreba J. P. Laufregaa, uvodni referat »Povijest viđena očima drugih« održao je Gilbert Gadoffre iz Instituta Collegial Europeen. Sudionici kolokvija su izlagali o tome kako historiografije pojedinih zemalja sagledavaju neka povijesna razdoblja na tlu drugih zemalja. Mirjana Gross s Filozofskog fakulteta u Zagrebu obradila je temu: »Kako hrvatska inteligencija vidi Francusku s kraja XIX. stoljeća«, a o sličnim problemima govorili su: Predrag Matvejević (Filozofski fakultet u Zagrebu), Nacionalna kultura i drugi; Charles-Olivier Carbonnel (Sveučilište de Montpellier) Ruska revolucija viđena očima Francuza, Rene Lovrenčić (Filozofski fakultet u Zagrebu), Politički život u Francuskoj viđen kroz hrvatsku štampu početkom XX. stoljeća, Tomislav Raukar (Filozofski fakultet u Zagrebu), Zadnje razdoblje srednjeg vijeka u našim zemljama viđeno očima talijanskih povjesničara, Petar Marshall (Sveučilište Manchester), Povijest američke nezavisnosti viđena očima engleskih povjesničara.

O odabranim istaknutim ličnostima evropske povijesti kako ih vide povjesničari drugih zemalja izlagali su Rene Pillorget (Sveučilište Lille III), Fridrih II, pruski kralj, kako su ga vidjeli francuski povjesničari i Hans Schmidt (Sveučilište u Münchenu), Napoleon viđen očima njemačkih povjesničara.

Za sve sudionike tog uspješnog i zanimljivog kolokvija 17. 5. organiziran je izlet na otok Brač. Referati koji su saopćeni na skupu u Splitu bit će objavljeni u ediciji Francuskog instituta u Zagrebu.

Ivan Kampuš

ANTAL HEGEDIŠ - MITA
SEKULIĆ, SPOMENICA ARHIVA
VOJVODINE 1926—1986,
Novi Sad 1986.

Obilježavajući šezdesetu godišnjicu Arhiva Vojvodine u Sremskim Karlovcima, kolektiv te institucije objavio je prigodno izdanje za čiji uvod je direktor dr. Sava Živkov, pored ostalog, napisao i ovo: »Ova knjiga, koju smo nazvali spomenicom, nastala je ne zbog toga da bismo pričali o sebi, već o onima koji su pre nas bili, koji su doprineli tome da budemo što jesmo i što treba da budemo. (...) Voleo bih da oni koji dolaze urade to bolje nego mi...« Riječ »to« odnosi se na arhivsku oblast, u kojoj u Socijalističkoj Autonomnoj Pokrajini Vojvodini vodi Arhiv Vojvodine, i to s takvim rezultatima da je taj kolektiv — u povodu 60 godina rada — dobio i visoko odličje kojim ga je odlikovalo Predsjedništvo SFRJ. Životni prostor toga pokrajinskog arhiva kreće se od 1926. do danas od Novog Sada (pod imenom Državna arhiva APV, Vojvođanska arhiva, Istorijski arhiv APV, Arhiv Vojvodine) i Petrovaradina, preko Patrijaršijskog dvora Srpske pravoslavne crkve i Magistrata u Sremskim Karlovcima (prostorije su smještene i u manastiru u Beočinu), do predviđene zgrade u Novom Sadu, kamo je nagoviješteno da će se vratiti. Prvi arhivist bio je dr. Dimitrije Kirilović, pomoćnik sekretara Matice srpske u Novom Sadu i bivši asistent Filozofskog fakulteta u Skoplju; izuzetno je zaslužan za utemeljenje i za uspješan početni razvoj arhiva. Nažalost, rezultate njegovih napora gotovo su uropostili ustaše i Nijemci, koji su dio građe odnijeli u Austriju i Čehoslovačku, pa se nakon svršetka rata u mnogočem kretalo ispočetka: ipak, mnogo brže i s mnogo uspješnijim rezultatima. Spremišta su popunjavana dragocjenom građom, započeto je i s izdavačkom djelatnošću, a god. 1967. tome Arhivu pridružen je i značajan Poljoprivredni arhiv. Po izmijenjenom i dopunjenom Zakonu o arhivskoj građi i arhivima (1985), Arhiv obavlja i matičnu ulogu u SAPV.

Danas Arhiv ima Sekretarijat, Matičnu službu, Odeljenje za stariju arhivsku građu, Odeljenje za noviju arhivsku građu, Odeljenje za privrednu građu, Odeljenje za arhivsku građu društveno-političkih organizacija i Odeljenje za dokumentaciju i informaciju. Arhiv je institucija od posebnoga društvenog značenja, a osnivač mu je Skupština SAP Vojvodine. God. 1986. u Arhivu je bilo zaposleno 57 radnika. U »Spomenici« su autori — pored prvog poglavlja s »Istorijatom Arhiva Vojvodine (1926—1986)« — dali prikaz rada Arhiva tijekom 60 godina (drugo poglavlje) na zaštiti registraturne i arhivske građe izvan Arhiva, na sređivanju i obradi arhivske građe, na istraživanju i snimanju arhivske građe u inozemnim arhivima, na korištenju arhivske građe na tehničkoj zaštiti arhivske građe, na izdavačkoj i kulturno-prosvjetnoj djelatnosti te na matičnoj djelatnosti. U trećem poglavlju objavljena su imena svih radnika Arhiva od 1926. do 1986. godine, a u četvrtome nazivi arhivskih fondova i zbirki koji se čuvaju u Arhivu (razvrstani su u pravnu i javne službe, u pravosuđe, u vojne jedinice, ustanove i organizacije, u prosvjetne, kulturne i naučne ustanove, u socijalne i zdravstvene ustanove, u privredu i bankarstvo, u društveno-političke organizacije, društva i udruženja, vjerske ustanove i organizacije, u osobne arhivske fondove te u zbirke; ukupno se čuvaju 344 arhivska fonda i zbirke). U petom poglavlju objavljen je popis publikacija Arhiva Vojvodine i Zajednice arhiva Vojvodine, koji potvrđuje izuzetno bogatu djelatnost — od 1954 god. objavljeno je čak 66 edicija. Na kraju »Spomenice« preštampano je dvadesetak dokumenata iz povijesti razvoja Arhiva. Sažeci su objavljeni na šest stranih jezika, a upozoravaju na zaista ne samo sadržajnu i bogatu povijest Arhiva Vojvodine nego i na njegovu današnju vrlo značajnu ulogu kako za SAPV u okviru SRS, tako i šire.

P. Strčić

KAČIĆ, XVI, 1984

Kao drugi svezak radova sa skupa o Filipu Grabovcu (Sinj, 1982) javlja se ovaj broj časopisa »Kačić«, zbornika Franjevačke provincije presvetog Otkupitelja, s naslovom »Doba fra Filipa Grabovca«. Urednici su Hrvatini Gabriel Jurišić i Josip Ante Soldo.

Jure Brkan, Školovanje svećeničko-redovničkih kandidata Provincije presvetog Otkupitelja u XVIII. stoljeću (7—58), rekonstruira franjevačko školstvo u Provinciji, pokazuje brigu oko osnutka i napretka ondašnjih učilišta te zaključuje: »Osnivajući učilišta Provincija je stvarala kulturna središta bez kojih bi se teško mogla snalaziti u određenom trenutku svoje crkvene ili svjetovne povijesti. Na tim su učilištima djelovali najkulturniji franjevci XVIII. st. S tih je učilišta u mnogome prosvjetljavao puk u južnoj Hrvatskoj. Tu je redovničko-svećenički pomladak Provincije u XVIII. st. mogao stjecati sve obrazovanje, koje je onda zahtijevalo zakonodavstvo Franjevačkog reda.«

Bruno Pezo, Franjevci Provincije presvetog Otkupitelja pisci latinskih gramatika u XVIII. stoljeću (59—81), piše o Tomi Babiću, Lovru Šitoviću, Josipu Jurinu, Gašparu Vinjaliću, Miju Bilušiću i Andriji Bujasu. Konstatira kako su njihove gramatike počeci pisanja latinskih gramatika u nas, da su namijenjene franjevačkim učilištima, da su pisane dvojezično (latinski i hrvatski — tiskane) i trojezično (latinski-hrvatski-talijanski — rukopisne) te da su uza sve nedostatke prinos kulturnoj baštini i da su odigrale stanovitu ulogu »i u buđenju svijesti o važnosti hrvatskoga jezika«.

Mijo Čaleta, Zoričićeva Aritmetika (83—98) i Jakov Udovičić, »Boggogliubni nahuk« fra Mate Zoričića (99—126), pišu o ovom piscu i njegovu raznolikom djelu.

Dušan Moro, Značenje i djelotvornost vjere u djelu fra Jeronima Filipovića (127—135), članak je o djelu »Pripovijdanje nauka karstjanskoga« u 3 knjige (1750—65).

Ivan Pederin, Prvi hrvatski putopis fra Jakova Pletikose (137—151), piše o putopisu s hodočašća u Palestinu 1752—53. Putopis, »Putovanje u Jerusolim«, pisan je na hrvatskom jeziku i prvi je poznati na njemu.

Franjo Emanuel Hoško, Franjevci i knjiga za slavonske krajišnike (153—159), tekst je o radovima Josipa Paviševića, Blaža Tadijanovića, Marijana Lanosovića, Josipa Stojanovića, Blaža-Vasa Bošnjaka i Ivana Velikanovića.

Vicko Kapetanović, Franjevci kao vojni kapelani u mletačkoj vojsci (161—191), ispisuje i strane o životu naših ljudi unovačenih u mletačku vojsku.

Ostali su prinosi: Miho Demović, Pitanje autorstva skladbi Kneževićevih kantuala (193—214); Ivo Lentić, Zlatarstvo u Franjevačkoj provinciji presvetog Otkupitelja (215—222); Anđelko Badurina, Samostanska arhitektura podbiokovskog područja Franjevačke provincije presvetog Otkupitelja (233—254); Ivan Ostojić, Onomastika šibenskoga kraja (I), 255—285; Karlo Jurišić, Meštovićeve pjesma i spomenik Kačiću, (287—346); Otvaranje Zbirke franjevačkog samostana u Sinju (347—348); Hrvatini Gabriel Jurišić, Fra Karlo Kosor (1914—1982), 351—368; Josip Ante Soldo, Fra Nikola Gabrić (1910—1984), 369—384. Tu je i sadržaj svih brojeva »Kačića« od 1967. do 1984.

Trpimir Macan

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje
Narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1
Cijena ovog broja iznosi 3000 din.
Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1987.